

Rácz Emese*
Kolozsvár

A reformáció 1717-es évfordulójára írt vitairatról

„senki jajjára, hanem inkább javára igyekezünk”

A reformáció ötszáz éves jubileumát övező nagyszabású emlékünnepek során gyakran elhangzott az a megállapítás, hogy ez az első olyan jellegű évforduló, amely az ökumené jegyében zajlott: a történelmi egyházak együtt idézték meg a reformáció kezdetét, a wittenbergi tézisek kibocsátását, és ugyanekkor az egyházzal együtt emlékezett a politikum is. Belelapozva a jubileumi ünnepek történeti összefoglalóiba,¹ végigkísérhetjük, hogy az adott korszakok vallási és politikai viszonyai milyen hatást gyakoroltak az egyes centenáriumi ünnepekre. Az első ünneplő évszázadokban a nyomtatásban megjelenő ünnepi kiadványokat az erőteljes felekezeti (protestáns-katolikus) polémia jellemezte. Az 1617-es centenáriumi kiadványok közül számunkra talán Szenci Molnár Albert (1574–1634) munkája a legismertebb, amelyben Abraham Scultetus (1566–1625) heidelbergi professzor jubileumi hitvitázó prédikációját²

---

* Rácz Emese (Nagyenyed, 1967) – könyvtáros, könyvtár- és információtudományi szakirányú képzést az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjában, a nagyszabasi Lucian Blaga Tudományegyetemen, illetve a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia karán végzett, ugyanitt szerzett mesteri oklevelet. Jelenleg a BBTE BTK Hungarológia Doktori Iskola doktorandusza. Kutatási területe: könyvtár- és olvasmánytörténet a XVIII. századi Erdélyben. 1995–2005 között a nagyenyedi Bethlen-könyvtár, 2005 óta a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár fiókkönyvtáraként működő BBTE BTK hungarológiai szakkönyvtár könyvtárosa. Fontosabb publikációi: *Az egykori nagyenyedi minorita rendház könyvtárának régi állománya: katalógus*, Budapest, OSZK 2009; *„eredeti Kutfje a nagyenyedi iskola történéseinek”*. Pápai Páriz Ferenc nagyenyedi kollégiumtörténete és kézirat változatai. In: Erdélyi Múzeum, 77(2015)3. *Pápai Páriz Ferenc. A gyulafehérvár–nagyenyedi Bethlen-kollégium alapítása és története*. Kísérő tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Rácz Emese; a latin szöveget ford. Imregh Monika; Kolozsvár, EME 2016.

¹ Fabinyi Tibor: A reformáció évszázados ünnepei hazánkban. In: Káldy Zoltán (szerk.): *Evangélikus Naptár az 1967. évre*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest 1967, 25–37.

² Erről bővebben: P. Vásárhelyi Judit: *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében*. Humanizmus és reformáció, 12. Akadémiai Kiadó, Budapest 1985, 44–62.; Heltai

ültette át magyar nyelvre. Az Oppenheimben 1618-ban megjelenő *Secularis concio evangelica, azaz jubileus esztendei prédikáció [...] cum appendice Latina de idolo Lauretano...*³ ajánlólevelét Bethlen Gábor fejedelemhez intézte, s az ünnepségen elhangzott beszéd mellé az appendixben, a lorettói Mária-kegyhely kultusza ellen irányuló, latin nyelvű vitairatát is megtaláljuk.⁴

A kétszáz éves jubileumi ünnepségek idejére Erdélyben az állandósuló Habsburg-uralom alatt jelentősen megváltoztak a vallási viszonyok. Ebből kifolyólag felemelő ünneplésekre ismételtelen nem kerülhetett sor. Nyugat-Európa protestáns országaiban a jubileumi eseményeket dokumentáló, sorra megjelenő kiadványok némi késéssel, de eljutottak az erdélyi protestáns főúri családok könyvtáraiba.

A továbbiakban a reformáció kétszáz éves évfordulója kapcsán kiadott vitairatot is tartalmazó kiadvány megjelenésének körülményeit, üzenetét vizsgáljuk. A kötet egykor a legjelentősebb erdélyi protestáns asszonykönyvtárnak a részét képezte, amely Árva Bethlen Kata (1700–1759) tulajdonában volt.⁵ A nyomtatvány bonyolult, barokkos címe a következő: *Sopronyi piros tyukmony, mellyben a' Római Apostoli Pápisták igaz öröme és reménysége bé-rekesztetnek. Az-az: fejtegető valóságok, mellyek 1718-ban nemes Soprony Városa catholicus pápista rendeitől német nyelven világosságra adattak Bétsben; nemzetünk kedvéért pedig 1719-ben magyarrá fordítottak, és tisztelendő Francz Mátyás [...] Zemplény vármegye [...] vicze-esperese és Tállya városa [...] plébánusa költségével ki-nyomattattak. Tudni-illik: Egy új Jubilaeomi öröm ének ellen, melly a' Lutherános vallás 200-dik esztendeje Jubilaeumos Innepe napján, a' Sopronyi Ekklésia imádságos Házában, német élő*

János: *Műfajok és művek a XVII. századi magyarországi könyvkiadásban (1601–1655)*. Res Libraria, 2. Országos Széchényi Könyvtár – Universitas, Budapest 2008, 141.

³ A reformáció 500 éves jubileuma alkalmából megjelenő legfrissebb kiadása: Szenci Monár Albert: *Jubileus esztendei prédikáció. Appendix de idolo Lauretano*, Imre Mihály tanulmányával, Facsimile-kiadás. Bibliotheca Hungarica Antiqua, 65. Balassi – OSZK, Budapest 2017.

⁴ Erről részletesen lásd: Turóczy-Trostler József: Szenczi Molnár Albert Heidelbergben. *In: Filológiai Közöny* I. (1955/2), 139–162.

⁵ Árva Bethlen Kata könyvtára nagy részét még életében a nagyenyedi Bethlen-kollégiumnak adományozta. Sajnálatos módon a gyűjteménynek csak kis hányada vészelt át az 1849-es eseményeket, így a téka tulajdonképpen összetételéről a több rendben elkészített katalógusok adnak hírt. Éppen ezért kiemelt jelentősége van egy-egy újonnan felbukkanó példánynak, amely az egykori téka részét képezte.

nyelvvél, 1717-ben, Mind Szent havának 31-dik napján énekeltetett, és Ratisbonában ki-is nyomtatott, Kassa, 1719.⁶

A negyedrés (4°) alakú, 6 számozatlan és 178 számozott oldal terjedelmű, egyszerű barna bőrkötéssel ellátott példány csonka, a 258 oldalt kitevő teljes munkának mintegy harmada hiányzik.⁷ A könyv címlapjának rectójára ragasztott nyomtatott ex libris⁸ igazolja, hogy első tulajdonosa Árva Bethlen Kata volt. Mint tudjuk, Bod Péter (1712–1769) három különböző időpontban (1747, 1748, 1752) írta össze patrónája könyveit.⁹ Közülük az utolsóban, vagyis 1752-ben szerepel kiadványunk. Ezt követően 1762 körül a *Sopronyi piros tyukmony* nagyenyedi Bethlen-könyvtár hungarikatékájában regisztrálták (ordo 4, liber 23).¹⁰ Később a nyomtatott ex librisre kézírással két újabb possessor neve került: Páll János Sámuel kolozsvári jogászé, majd újabb tulajdonváltást követően a kiadvány Cziriak László nagyenyedi minorita páter birtokába, tőle pedig a rendház könyvtárába jutott. A nagyenyedi minorita rendház régi könyves gyűjteménye az 1948-as államosítást követően a Bethlen-könyvtárba került elhelyezésre, így Bethlen Kata könyve megint csak a könyvtár tulajdonává válhatott. Amikor 2005-ben az Erdélyi Református Egyházkerületnek visszaszolgáltatták a Bethlen-könyvtár könyvgyűjteményét, az enyedi minorita rendház régi könyves állománya a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár tulajdonába maradt.¹¹ A *Sopronyi piros tyukmony* valószínű sorozatos tulajdonváltásának köszönhetően menekült meg attól a sorstól, amely Bethlen Kata hungarika-tékájának jutott (vagyis a megsem-

---

⁶ Petrik Géza: *Magyarország bibliográfiája 1717–1860*. I. kötet. Bp. 1888, 542.

⁷ Bethlen Kata könyvtárának példányát az OSZK példányával vetettük össze, amely elektronikus formában is hozzáférhető: <http://mek.oszk.hu/03500/03571/03571.pdf> (Megnyitva: 2017. április 12.)

⁸ A. B. Bethlen Kata, G. Teleki József özvegye könyvei közül való.

⁹ Simon Melinda – Szabó Ágnes: *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*. Deé Nagy Anikó bevezetésével, A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai, 2. Scriptum, Szeged 1997.

¹⁰ Hungarikatéka kéziratok katalógusa rövidesen nyomtatásban is megjelenik.

¹¹ A nagyenyedi minoriták régi könyves gyűjteménye az 1948-as államosítást követően a Bethlen-könyvtárba került megőrzésre. A gyűjtemény leltárba vétele azonban csak az 1959. esztendőben valósult meg. Ebben az évben az enyedi könyvtár már a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár hatáskörébe tartozott. Az Erdélyi Református Egyházkerületnek 2005-ben visszaszolgáltatták az enyedi könyvtár azon kiadványait, amelyek az államosításig a tulajdonát képezték. Ennek értelmében, a minoriták régikönyv-gyűjteménye a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár tulajdonába került, napjainkban itt férhetünk hozzá. A gyűjtemény katalógusának elektronikus változata itt tanulmányozható: <http://real-eod.mtak.hu/1505/> (Megnyitva: 2018. március 1.)

misülés). Megjegyezzük, mai tudásunk szerint ez az egyedüli kiadvány, amelyet Bethlen Kata könyvtárából 2005-ig Nagyenyeden őriztek.

Elképzelhető, hogy az egyébként féltve őrzött hungarika-téka példányán a kiadvány csonka volta miatt adtak túl. A könyvtár egyes kiadványainak a helyi könyvárveréseken való kiárúsítása a 18. században nem volt szokatlan jelenség. A Bethlen-könyvtár 18. századi kéziratos katalógusait¹² lapozva, helyenként felfedezhetjük a *venditi* bejegyzést. Érdekes módon, nem feltétlen a duplumok kerültek árverésre, s mint látjuk, a magángyűjtemények kiadványait sem igazán óvták. Példaként a MTA könyvtárának ősnymtatvány-katalógusában regisztrált Gratiani kánonjog-gyűjteményének az esetét hozhatjuk fel (Gratiani de Clusio, *Decretum* (...), Basel, 1500). A kiadvány possessorbejegyzései között találjuk Abod Lukács páter¹³ nevét, aki – a bejegyzés szerint – az 1765. december 12-i nagyenyedi kollégium könyvárverésén vásárolta meg a könyvet, amely a könyvtári katalógus tanúsága szerint az egyetlen példány volt.

A vitairat létrejöttének körülményei

A teljes nyomtatvány három különálló, tartalmilag összefüggő munkát foglal magában, amelyek folyamatos oldalszámozással követik egymást a következőképpen: a *Sopronyi piros tyukmony* (1v–231v); *Toldalék, az az Fabriczius, egy lutherános theologia doctor, eleinte altdorfi, most pedig helstadti professor, bizonyos kérdésekre lött felelete, tudniillik: hogy az augustana confessio, és a római pápista catholica hit között nagy különbség nincsen, és hogy ki ki ebben úgy, mint amabban idvezülhet. Történt egy felséges római pápista király, és lutherána hercegi fő dáma közt fent-forgó házasság alkalmatosságával, anno 1707-ben.* (232r– 252v); *Felelet e kérdésre: ha ezen 1717-dik esztendő evangéliomi jubilaemos esztendő-e? Az az Luther el-esésétül való második ünnepre; avagy mindszent előtt lévő Szent Farkas püs-*

---

¹² A Bethlen-könyvtár 18. századi könyvkatalógusairól lásd: Rác Emese: A nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtárának katalógusai a 18. század derekán. In: Bartha Katalin Ágnes – Biró Annamária – Demeter Zsuzsa – Tar Gabriella-Nóra: *Hortus amicorum: köszöntőkötet Egyed Emese tiszteletére*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2017, 131–135.

¹³ *Fratrīs Lucae Abos [...] emptus tempore licitationis in Collegio Calvinistarum Enyediensium Decembris 12 Anno 1765.* – *Inscribit idem P. Lucas Abos Nativo suo [...] Anno 1769.* – Rozsondai Marianne – Rozsondai Béla (comp.): *Catalogue of the Incunables in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ) INC-MTA. Argumentum – Library of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2013, 176–177.*

pök, és confessor napjára szerzetetett, és magyarrá fordítottatott pápista jubilaemos versek. (253v–258r). Az első munka a katolikus-protestáns vitairatok leghangsúlyosabb témakörét¹⁴ feszegeti: a protestáns egyház történetiségét, mibenlétét.

Magyar Athenasában Bod Péter a *Sopronyi piros tyukmony*t a névtelen könyvek közé sorolta, vagyis abba a csoportba, amelyeknek szerzőit nem jelzi a címol-dal. A címleírás után Bod Péter szarkasztikus megjegyzést fűzött: *Valami Jubiléusra írott magyar versek ellen tojták ezt a' piros tojást, hihető a' nagy erőlködésben veresedett-meg.*¹⁵ Bod valószínű nem volt tisztában a mű keletkezéstörténetével, tudniillik a vers eredetileg német nyelven született a reformáció 200. jubileumát ünneplő soproni evangélikusok számára. A *Sopronyi piros tyukmony* létrejöttének körülménye rendhagyó, ugyanis a vitát kiváltó jubileumi vers és a vitairat szerzője, a lutheránus apa és a katolikussá konvertált fiú kerültek vitahelyzetbe, ilyenformán katolikus-protestáns irányultságú polémiáról beszélhetünk.

A jubileumi vers azonban távolról sem polemizáló szándékkal készült. A reformáció bicentenáriumára Dobner Ferdinand (1659–1730) Sopron hitbuzgó, evangélikus polgármestere Luthert és a reformációt magasztaló, német nyelvű alkalmi költeményt írt *Wie alt ist Luthers Lehr?* címmel.¹⁶ A tíz versszakos költeményt Gründler Gottlieb helyi lutheránus kántor megzenésítette és a *Te Deum laudamust* 1717. október 31-én a soproni evangélikus imaházban előadták. Nyomtatásban német nyelven még ugyanabban az esztendőben Regensburgban jelentették meg, majd 1719-ben Gothában, Ernst Salomon Cyprian *Hilaria Evangelica* című, a kétszáz éves jubileumi ünnepeket összefoglaló kötetében¹⁷ is kiadták.

---

¹⁴ Vö. Heltai János: A nyomtatott vallási vitairatok Magyarországon a 17. század első felében (1601–1655) In: Heltai János, Tasi Réka: „Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne...” *Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról*. Miskolci Egyetem BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Miskolc 2005, 140.

¹⁵ Bod Péter: *Magyar Athenas...*, 1766, 199.

¹⁶ A vers modern kiadásban, Sarkady Sándor tolmácsolásában: A céltáblákat szőlő díszítse! Szőlő és lövészünnepek Magyarországon a 16–19. században. In: *Trauben sollen Scheiben zieren! Traubenfeste und Freyschiessen vom 16. bis 19. Jahrhundert in Ungarn*. Összeáll. és a német szöveget ford. Kovács József László. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2009, 46–47.

<http://mek.oszk.hu/07100/07173/07173.pdf> (Megnyitva: 2017. április 12.)

¹⁷ Cyprian, Ernst Salomon: *Hilaria Evangelica, Oder Theologisch-Historischer Bericht Vom Andern Evangelischen Jubel-Fest [...]*. Moritz Georg Weidemann, Gotha 1719, 852–853. (<http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd18/content/pageview/2395186>) (Megnyitva: 2018. február 20.)

Erre a versre született válaszul először német nyelven az *Ödenburgerisches rothes Ay*¹⁸ című vitairat, amelyet Bécsben 1718-ban nyomtattak ki. A következő évben a vitairatot lefordították magyar nyelvre, és *Sopronyi piros tyukmony* címen a kassai jezsuiták nyomdájában kinyomtatták. A munka névtelenül jelent meg, szerzője viszont ismert: Dobner Ábrahám Egyed (1693–17??),¹⁹ Dobner Ferdinánd fia. A soproni születésű Dobner Ferdinánd egyetemi tanulmányait 1675-től az altdorfi egyetemen, 1678–1679 között pedig Jénában folytatta. Hazatérése után Sopron városának vezetésében különböző tisztségeket töltött be: a belső tanács tagja lett (1689), városbíró (1698–1699) majd hosszú ideig Sopron polgármestereként tevékenykedett. Elsősorban jó tárgyalókészséggel megáldott várospolitikusi voltát emelik ki, amellyel a város polgárait, evangélikus vallását védte, s ezt a védelmet mindvégig elsősorban a császártól remélte. Legjelentősebb írásának a terjedelmes 1705–1715 közötti időszakot leíró országgyűlési naplóját tartják.²⁰ Fiának, Dobner Ábrahám Egyednek nevét az altdorfi egyetem matrikulájában 1711-ban jegyezték be. Evangélikus lelkésznek készült, s mivel a remélt kinevezését Sopronban nem kapta meg, áttért katolikus hitre.²¹ Konvertálása munkáin keresztül is tetten érhető: 1714-ben Sopron nagynevű lutheránus polgármesterének, Lackner Kristófnak (1571–1631)²² polgármestersége százéves évfordulója alkalmából jubileumi kötetet adtak ki,²³ amelynek Dobner Ábrahám

---

¹⁸ *Oedenburgerisches Rothes Ay, In Welchem die wahre Freud und Hoffnung der Ur-catholischen Christen eingeschlossen: Das ist: Catholische Anmerkungen Über das Lutherische Lied, So Von denen Uncatholischen an ihrem so genannten Jubl-Fest, Anno 1717. den 31. October, zu Oedenburg feyerlich in ihrem Oratorio gesungen, und nachmahls zu Regensburg offentlich gedruckt worden; Zusammen getragen auß bewehrten Controversisten, bey Simon Schmid, Univ. Buchdr., Wienn 1718.* (http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ69835106) (Megnyitva: 2018. február 20.)

¹⁹ 1711-ben tűnik fel a neve az altdorfi egyetem diákjainak névsorában. Varga András: *Az altdorfi egyetem magyar diákjai (1583–1718)*. In: *Lymbus: művelődéstörténeti tár*. V., Scriptum, Szeged 1994, 12.

²⁰ Kovács József László (összeáll.): *i. m.* 241.; Wix Györgyné: *Régi magyarországi szerzők. I.: A kezdetektől 1700-ig* (RMSZ). Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2007, 199.; *Lymbus* V. 11., *Magyar Életrajzi Lexikon*, 1. kötet, 4. vált. kiad. Akadémiai, Budapest 1967, 381–382.

²¹ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, 3. jav. és bőv. kiadás. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 153.

²² Payr Sándor: *Emlékezés Doktor Lackner Kristófról, Sopron szab. kir. Város első nagy polgármesteréről, halálának háromszázados évfordulóján (1571–1631)*. Sopron 1932, 45.

²³ Fridelius, Johannes – Dobner Abraham Aegidius et. al.: [...] *Christophori Lackneri, [...] Doctoris, et Consulis quondam Civitatis Semproniensis, Vitæ Curriculum*. Regensburg, 1714.

az egyik szerzője, s pár évvel később már Loyolai Szent Ignácot magasztaló beszédet publikált.²⁴ Ifjú Dobner *Sopronyi piros tyukmonyát* legjelentősebb munkájaként tartják számon.

A vitairat ajánlólevelei

Az eredetileg 231 oldal terjedelmű vitairat főszövegét megelőző paratextusok közül az egyik *ajánló levél* a kiadvány megjelenését támogató patrónust, a másikat az olvasót szólítja meg.

A 18. század elején korábbi évszázadokhoz hasonlóan²⁵ a kiadványok megjelenését egy-egy főúr vagy egyházi méltóság patronálta. A támogató nevére többnyire már a címoldalon is találunk utalást. Esetünkben a magyar nyelvű kiadvány nyomtatását Francz Mátyás, Zemplén vármegye kerületi alesperese²⁶ finanszírozta. A címoldalt követő olvasónak szánt dedikáció a patrónus megszólításával indít: „*Ajánló levél. Tisztelendő vicze-esperest plebanus, patronus uram.*” A *patronus* kifejezés a nyomtatás támogatása mellett jelenthette a szerző egyéb irányú segítségét is, például a szakmai előmenetelét. Dobner Ábrahám Egyed esetében a nyomtatás költségeinek viselése mellett minden bizonnyal a katolikus egyház előljárói támogatására is szüksége lehetett. Az ajánlólevélből kiderül, hogy a könyv magyar nyelvre való fordítása és kiadása a dunántúli magyar rendek kérésére történt. Azt is megtudjuk, hogy milyen haszonnal jár a könyv az egyes olvasói rétegek számára: a katolikus „*boldog lelkek gyönyörködhessenek idvességes raritásában és ujságiban*”, a protestáns „*boldogtalan lelkek [...] pedig hogy igaz, és Isten szerént való lelki épséget idvességesen nyerhessenek boldogtalan nyavalás voltukra*”. Emellett a dedikáció egyik fontos eleme, a mecénás hírnevének öregbítése sem maradhatott ki: *tied tehát, és emlékezetedre légyen a Piros tyukmony [...]*.

A következőkben a szerző az általános megszólításnál maradva a *jó szívű olvasóhoz* fordul, pontosan megjelölve az olvasók körét és a mű recepciójának folyamatát. Kitágítja a megszólítottak csoportját, a katolikus és lutheránus olvasók

---

²⁴ Dobner, Abraham Aegidius: *Lob-Rede an dem hohen Ehren-Fest des heiligen Ignatii Loyolae, Stiftern und Urhebers der Societät Jesu*. Wienerisch-neustadt 1721.

²⁵ A 17. század első felében kiadott magyar nyomdatermékek dedikációinak példaszerű elemzését lásd: Pesti Brigitta: *Dedikáció és mecénatura Magyarországon a 17. század első felében*. Kulturális Örökség, Kossuth – Eszterházy Károly Főiskola, Budapest–Eger 2013.

²⁶ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 3. kötet, Utánnymomat. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Budapest 1980–1981, 715.

mellé beemeli a [...] *Kálvinisták, Czvingliánusok és az Új-Keresztények* [...] az *Idvességes Isten Anyaszentegyháza aklán kívül vakon* [...] élőket is. A 17. század első feléből származó katolikus-protestáns hitviták elemzésekor Heltai János megállapítása²⁷ a 18. század elején keletkezett vitairatunkra is érvényes: a katolikus fél által indított vitában bomlasztani próbálták²⁸ a protestáns feleket, végső soron azonban közös ellenfélnek tekintették őket. A gúnyos, csipkelődő hangnem egyébként szinte a teljes olvasói ajánlást végigkíséri, célja inkább a hatáskelzés, mintsem a protestáns olvasói réteg megnyerése volt. A magyar nyelvű fordítást az ország nagyobb létszámú kálvinistáinak is ajánlja:

„mindazonáltal ne véllék, hogy ezen munkában tellyességgel elhagyattanak, mert nékiek-is (kivéve két vagy három punctumokat) bősséggel jut a jó akaratunkból; másként is tudni való, hogy edgyek ők ezekkel, a régi és mindenkor fent álló Kristus Anyaszentegyháza ellen való pártütésbe. Az ajánlást végezetül a kálvinisták kioktatásával zárja: illy forma éneket szerezhetnek ők is 1721-dik esztendőre, ugy mint 200-dik esztendejére a kálvinista vallás kezdetének; ha ugy? bővséggel várhatnak ők-is az igaz idvességes felebaráti jó akaratunkból.”

A vitairatról

A két ajánlólevél utáni szövegtörzs a *Wie alt ist Luthers Lehr?* című költemény szakaszokra bontott cáfolatából építkezik. Mivel a költemény tíz versszakból áll, ugyanennyi részre tagolt a vita szövege is, ezen belül további paragrafusokba, ún. *Apostoli római pápista fejtegető valóságokba* rendeződik. Ha összevetjük a vitát kiváltó jubileumi vers és a vitairat terjedelmét, a kettő között lényeges diszkrépanciát állapíthatunk meg: a tízstrófás versre válaszul 231 oldalas kontroverzia készül.

A vitairat minden egyes fejezete Dobner Ferdinánd versének az egyes szakaszaival indít, amelyet pár mondatos összefoglaló követ. A kezdő versszak a lutheri reformáció és vallás ősi voltát taglalja:

„Hány esztendő's lehet – kétszáz? – Luther tana
Ne hidd, ősbibb – az Úr alkotta ezt maga!
Hithű apostolok írása hagyta rád

---

²⁷ Vö. Heltai János: *i. m.* 140.

²⁸ „Jó Lutheránus Uramék, ha ezen verseket a Kálvinisták szereztek volna, nemde megdicsérték volna-é őket, midön láttátok volna, hogy a Ti tanításotokra is illenek?”

*A keresztyén tanok ősrégi igazát.*²⁹

A közérthetőség kedvéért a vitairat szerzője summázza a versszak mondani-
valóját: *Ezen versben az author [...] pártos társait értekező képpen kérdi, ha tudni-
illik Luther vallása csak két száz esztendő-e? Megfelel magának, s azt mondja, hogy
nem [...] és vitattyá, hogy előbbi, és eleitől fogva való.* A traktátus végig lutheránus
érvek és katolikus ellenérvek sorozatából tevődik össze. Első lépésként ifjú
Dobner a lutheránus vallás ősi voltát igyekszik cáfolni. Az új tanok németországi
terjedését, illetőleg az egyházzá szerveződés eseménysorát katolikus szemszögből
rekonstruálja. Ismeretes, hogy a reformáció eseményeinek felelevenítésére pro-
testáns és katolikus részről egyaránt csupán a 17. század elején történt próbálko-
zás, s mindkét fél saját szája íze szerint adta elő az eseményeket.³⁰ Vitairatunk
keletkezésének idején már olvasható volt Johannes Laetus (1581–1649) egyete-
mes egyháztörténete³¹, az újabb tanok terjedésének adatoláshoz forrásként mégis
inkább jezsuita szerzők műveivel fordult a szerző. Így például az 1517. eszten-
dővel induló folyamatot a jezsuita Johann Kraus (1649–1732) *erőtlenégről írt*
*könyvéből, Part 2da, pag. 36*³² eleveníti fel:

„[...] 1517-ben a keresztyén Anyaszentegyháztól lött Luther esete előtt, ked-
ves Német Országunk nagy békességben volt; de miolta Luther Márton a fő
ellenség maga gyamát, és konkolyát buzánk közzé vetette, ettol fogva a sok
rendek között sok háborúságot szerzett [...] a mint következnek, botránkozá-
sokat hozott be [...]”.

Talán rendhagyó az a mód, ahogyan a szerző a vitában felhasznált forrásokat
*Az utolsó fejtegető valóságban felsorakoztatja, megelőzve ezáltal a lutheránus olva-
sóközönségnek azt az előrelátható kifogását, hogy a Pápisták meghamisíttyák a
Szent Írást, a Tanitok írásit, mondásit, rész szerent hamisan elfordítttyák, rész szerint
csak ujjjaikból szíjják ki*³³ Eszerint a vitairat legfontosabb forrása a Szentírás, s

---

²⁹ Sarkady Sándor fordítása.

³⁰ Vö. Tóth Gergely: A mellőzéstől a hitvitákon át a nagy egyháztörténetekig: a magyaror-
szági reformáció a 16–18. századi történetírásban In: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.):
Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Pécs 2017, 409–422.

³¹ Laet, Johannes de: *Compendium historiae universalis, civilis et ecclesiasticae*. Lugduni
Batavorum 1643.

³² Kraus, Johann: *Ovicula ex Lutheranismó ad Ecclesiam Dei Redux. Das aus dem Lutherthum
zu der Catholischen Herde zuruckkommende Schäfflein, Mitbringend warum es aus der Catholischen
Herde vor Jahren ausgetrette [...]*. Alt-Stadt, Prag 1709.

³³ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 228.

mint az várható volt, az idézett bibliai citátumok a *Vulgatából, az az a Catholica Bibliából való*. A patrisztika irodalmából leggyakrabban Szent Ágostonnal találkozunk, de Tertullianus, Órigenész, Szent Ambrus, Szent Jeromos, Szent Ciprián, Szent Jusztinusz, Aranyszájú Szent János, Nagy Szent Gergely munkáira is gyakran találunk utalást. A katolikus ellenérvek rendszerét az ellenreformáció jezsuita nagyjai közül Roberto Bellarmino (1542–1621) *Kontroverziájából*, Georg Scherer (1540–1605), Marcus Schönmann (1614–1683) *Fegyverház*³⁴ című munkájából meríti. A kortárs jezsuita szerzők közül Kaspar Mändl (1655–1728), Johann Kraus (1649–1732), Szentiványi Márton (1633–1705) műveit használták forrásként. A lutheránus szerzők közül értelemszerűen Luther Márton (1483–1546) írásait vitatják leginkább, főként a Jénában (1559) illetőleg a Wittenbergben (1568) megjelent postillás-kötetében foglalt tanokat, de Luther német nyelvű Bibliája is forrásként szerepel. A megcáfolandó új tanok textusait Luther mellett, a vele kortárs nagy reformátorok munkáiból válogatták. Így Luther nélkülözhetetlen társa Jonas Justus (1493–1555), Philipp Melanchthon (1497–1560) vagy Johann Aurifaber (1519–1575), Andreas Karlstadt (Carlostadius) (1483–1541) munkáiban tett kijelentéseit veszik górcső alá. A vallásos munkákon kívül, a lutheránus vallás megalapításának körülményeit Johann Hübner (1668–1731) lutheránus pedagógus 1709-ben megjelent földrajzából idézi,³⁵ amely a szerző meglátása szerint a katolikus álláspontot erősíti:

„[...] a lutheránus vallás 1517-ben kezdődött [...] de meg nem volt erősítve [...] a kálvinista vallás későbbben támadott, de az is nem volt erejében megállapodva: csak edgyedöl a közönséges római pápista hit volt előttök a birodalomban.”³⁶

Az egyes alfejezetek végén, az adott témába vágó újabb könyveket javasol az olvasóknak: *aki erről többet kíván, olvassa Jesus Társaságából való P. Szent-Iványi Márton Responsa non responsa, Felelet nem felelet könyvét, és többre talál.*³⁷ A fentiekben felsorolt forrásokból egyértelműen kiderül, hogy a vitairat a reformáció folyamatát elindító nagy reformátorok hitigazságainak felvetéséből és jezsuita argumentációkból építkezik, olyan kérdéskörökben mint az úrvacsoratan, szen-

---

³⁴ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 132.

³⁵ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 11.

³⁶ Dobner, Abraham Aegidius Egyed: *i. m.* 12

³⁷ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 71.; Szentiványi Márton: *Responsa non responsa* [...]. Nagyszombat 1699.

tek tisztelete, purgatórium, katekizmus, Tízparancsolat, Miatyánk, Apostoli Hitvallás, keresztség.

A vitairat céljára az utolsó fejezetben – *A bé-fejező valóságban* – derül fény, ahol a hitelhagyás lehetséges okait boncolgatja a szerző, megtérésre buzdítva olvasóközönségét:

„Jöjjetek ide, Atyámfiai? Jöjjetek, ha azt akarjátok, hogy bé-oltassatok a Szólló tőbe (Krisztusban) fájdalmasan sajnáljuk, midőn el-metszettetve, és fekvé látunk benneteket: számlálljátok meg a papokat, kik eleitől fogva, a Péter szé-kében ültenek, és lássátok, kik után kik következnek. [...] keservessen esik né-künk, hogy Istent Atyátoknak nem tarthattjátok, mivel a közönséges Anya-szentegyházat Anyátoknak nem esmérítek: mit használhat néktek kedvesim, ha az egész világot el-nyeritek-is, ha lelketeknek megtéríthetetlen örök kár-vallásban estek [...] kérdjétek meg a Páristákat, olvassátok az ő tanításokat, forgassátok az ő tanításokat [...].”³⁸

Ismerve ifjú Dobner kontrovertita voltát, nem gondolhatunk egyéb-re, mint-hogy saját megtérését próbálja indokolni, példaként felállítani és annak követésé-re buzdítani. Így a protestáns olvasóközönséggel kialakított dialógusában az átté-rés lehetséges okaiként a következőket sorolja fel:

„Kérlek benneteket, mondgyátok meg igazán: mi idegenített-el benneteket a Romai, igaz, Apostoli és egyetlen egy idvességes Szent Hittől? Talán a ti Pásztoritok? Avagy talán (kiváltképpen még ifjú korotokba) az oskola mestere-k? Avagy talán Atyáitok, és Anyáitok fújtak valami gyűlölséges, és mérges szeleket füleitekbe, és sziveitekbe, hogy gyűlölségesse tennék nálatok az elevenítő Hitet?”

A szülőknek az áttérésben betöltött szerepe később is visszatér a diskurzus-ban, ennek hangsúlyozásából arra gondolhatunk, hogy maga is szüleit okolja korábbi lutheránus hitéért:

„Vagy pedig Atyád, és Anyád nem akarják meg-engedni azt, hogy az idvesség utjára térj? De kit szeretsz inkább a Krisztust-e vagy az Atyádat, és Anyádat? [...] Meg-térnétek talán, de attól félték, ne talántán az idei veszendő javaitok-tól meg-fosszassatok, avagy hogy jövedelmeitek meg ne vékonyollyon [...].”³⁹

---

³⁸ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 218–219.

³⁹ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 219.

Az áttérés okainak argumentációjaként Máté, Lukács és János apostoloktól származó bibliai citátumokkal tűzdeli tele okfejtését. Az áttérők esetleges üldöz-tetésről való félelmét a következőképpen értelmezi:

„Talán az üldözésektől tartotok, mellyek az igazaknál ki nem maradnak, ama Urunk mondása, jövendölése szerint: [...] Jn. 10, v. 28. [...] Ha engem üldöz-nek titeket is üldözni fognak. De s hát nem ugyanaz a Kristus mongya-e, hogy: Mt. 5, v. 10 [...] Ne féljete azoktól, a kik meg-ölik a testet, a lelket meg nem ölhetik; hanem inkább féljete attól, ki mind a lelket, s mind a testet a gehennára vesztheti. Kivánhat-e nagyobb jutalmat az üldözésért, mint magát a Istennek Országát; az pedig meg van ígérve az üldözést szenvedőknek ezen szókkal: Mt. 5, v. 10. [...] Boldogok, a kik üldözést szenvednek az igazságért; mert övék Mennyeknek Országá.”⁴⁰

A vitairat befejező részében ifjú Dobner felvezeti a kötet következő művét. „*Mi Catholicus Pápisták azt vallyuk, hogy a mi hitünk idvesség hit, márpedig ma-gatok ti is ugyanezt tarttyátok, s örömet megengeditek azt, hogy a mi hitünkben üd-vözülhet az ember [...]*”⁴¹ Argumentációként és követendő példaként hosszasan felsorolja azokat a Királyi, Herczegi, Fejedelmi személyeket, akik 17. század folya-mán és a századfordulón konvertáltak. Az üdvözülés kérdéskörét (vagyis hogy katolikusok és lutheránusok egyaránt üdvözülhetnek) két lutheránus forrással támasztja alá: egyik a strasbourgi superintendens 1684-ben megjelenő *Húsvéti tyukmony*⁴² című könyve, másik Johann Fabricius (1644–1729) munkája.⁴³ Ez utóbbi könyvnek a megjelenése – Dobner szerint – Németország bizonyos terü-letein nagy ellenkezést váltott ki, ezért, *hogy a Magyar is valamit tudjan felöle le-fordították*,⁴⁴ és a *Sopronyi piros tyukmony* toldalékaként közlik. A kérdés-felelet

---

⁴⁰ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 221.

⁴¹ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 222.

⁴² Oster-Ey; *allen von der Römisch-Catholischen Kirchen Abgesonderten verehret, Das ist: Antwort eines Lutherisch-Evangelischen Superintendenten, welche erstlich [...] 1684 gedruckt.* (<http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb11302378.html>) (Megnyitva: 2018. február 20.)

⁴³ Fabricius, Johann: *Erörterte Frage, Herrn Fabricii dass zwischen der Augspurgischen Confession und Catholischen Religion kein sonderlicher Unterscheid seye : und dass man bey diser so wohl, als jener seelig werden könne, also statuirt occasione einer vorgewesenen Vermählung eines Catholischen Königs und Evangelischen Princessin*, 1706. (<http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb11230569.html>) (Megnyitva: 2018. február 20.)

⁴⁴ „Toldalék, az az Fabriczius, egy lutheránus theologia doctor, eleinte altdorfi, most pedig helstadti professor, bizonyos kérdésekre lótt felelete, tudniillik: hogy az Augustana Confessio, és a római pápista catholica hit között nagy különbség nincsen, és hogy ki ki ebben úgy, mint

formájában megírt, irénista szemléletű írás német nyelven 1706-ban jelent meg, és a lutheránus, valamint a katolikus vallás közötti hasonlóságot igyekszik ismertetni. Johann Fabricius munkájával egy katolikus-lutheránus hercegi házasságot kívánt igazolni, pontosabban azt, hogy ha a lutheránus ara jó lelki esmérettel és annak sérelme nélkül áttérhet katolikus hitre. Békítő szándékkal fejt ki, hogy hit szempontjából a két religiok között lévő különbség nem olly nagy, mint közönségesen láttatik.⁴⁵ A két hitvallás közötti eltéréseket pontokba szedve egyengeti.⁴⁶ Végezetül a kötet egy 28 strófás gúnyverssel⁴⁷ zárul, amelyet a katolikusok a reformáció második jubileumi ünnepe alkalmából írtak.

A vitairatokról általában elmondható, hogy nem önmagukban állnak, hanem egy nagyobb hitvitabokorba tartoznak. A fentiekben bemutatott vitairatra nyomtatott formában nem készült válasz, tematikailag hozzákapcsolódóan kéziratban maradt fenn Kecskeméti János írása *Tyukmony Tancz [...] a Soproni Templomban elénekeltetett, de tsak hamar az romai Doktorok által meg tzáfoltatott* (OSZK, Kézirattár, Oct. Hung. 1301)⁴⁸ címmel.

Összességében elmondható, hogy Dobner vitairata a korszakra jellemző erőteljes rekatolizációt szolgálta. Olvasóközönségként nem feltétlen a főúri réteget célozta meg, inkább a protestáns polgárokat, parasztokat, Dobner szerint ugyanis *nincs személy és rendválogatás Istennél, aki minden személyi tekintet nélkül kinek-kinek cselekedete szerint ítél.*⁴⁹ Bár a 18. század elején a polemikus művek kiadása általában visszaszorulóban volt, amint az Pavercsik Ilonának a kassai nyomdára vonatkozó kutatásaiból⁵⁰ kiderült, még mindig szép számmal nyomtatták őket.

---

amabban idvezülhet. Történt egy felséges római pápista király, és lutheréna hercegi fő dáma közt fent-forgó házasság alkalmatosságával, anno 1707-ben.”

⁴⁵ Fabricius, Johann: *i. m.* 248.

⁴⁶ Pl.: „VII. Ő nálok hét Sacramentomokat, avagy Szentségeket kell hinni, holott kettőnél több nincsen. Felelet: A mint a Sacramentom neve (melly jóllehet a Sz. Írásban nincsen) vétetik, kettőnek vagy háromnak kell lenni. Az Augspurgi Confessio Apológiájában, hol kettő, hol három olvastatik, ha tudni-illik, az Absolutio-is [bűnbánat szentsége] közikbe számlaltatik: azonban a Romai Pápisták-is megvallyák, hogy a Keresztység és az Úr Vacsorája a két leg-főbbek.” – Fabricius, Johannes: *i. m.* 247–248.

⁴⁷ „Felelet e kérdésre: ha ezen 1717-dik esztendő evangéliumi jubilaemos esztendő-e? Az az Luther el-esésétül való második ünnepre; avagy mindszent előtt lévő Szent Farkas püspök, és confessor napjára szerzetetett, és magyarrá fordítottatott pápista jubilaemos versek.”

⁴⁸ Kovács József László (összeáll.): *i. m.* 255.

⁴⁹ Dobner, Abraham Aegidius: *i. m.* 249–250.

⁵⁰ Pavercsik Ilona: *A kassai könyvek útja a nyomdától az olvasóig.* Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei, 2. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 1992.